

השיטה האפיסטולרית ביצירותיו של אברהם מאפו.. הרומן "עייט צבוע" כדוגמה.

מאת עוזר לפרופ': ג'אסם רשיד חלו

הסיכום

במחקר הזה אנו מדברים על השיטה האפיסטולרית בספרות העברית, וביחוד בתקופת ההשכלה. אברהם מאפו השתמש בשיטה הזאת ברומנו "עייט צבוע".

הרומן הזה נהפך ל"תבת דאר" לדמויות: דמויות ראשיות או דמויות משניות. המחבר השתמש במכתבים להעברת הרעיונות והסודות שבין גיבורי הרומן.

ב"עייט צבוע", אין דף שפנוי ממכתבים, והמטרה מזה היא, הכנת הקורא לקבלת הרעיונות שמצויים ברומן. והמכתבים ברומן הזה היו הפותחים אותו, וגם כן לסיים את המאורעות שם. והעלילה של "עייט צבוע" הייתה תריסר מכתבים. מאפו עשה את המכתבים, כציר לרומן הזה.

מילות מפתח: השיטה האפיסטולרית, אברהם מאפו, הרומן "עייט צבוע", תקופת ההשכלה.

השיטה האפיסטולרית ביצירותיו של אברהם מאפו..

הרומן "עייט צבוע" כדוגמה

הקדמה:

רומן מכתבים הוא סוג ספרותי חשוב של הסופרים היהודים ביצירותיהם בתקופות שונות, וביחוד בתקופת ההשכלה. הסופרים היהודים בתקופה הזאת, השתמשו במכתבים כאמצעים חשובים להעברת רעיונותיהם לקורא היהודי. הם מצאו שתפקידם של המכתבים ביצירותיהם הייתה מועילה, דרך השפעתם בקורא היהודי שבגולה.

אברהם מאפו השתמש במכתבים ברוב יצירותיו, אך בעייט צבוע, המכתבים היו מכסים את הרומן הזה. ורוב הידיעות והרעיונות של הרומן הועברו דרך המכתבים האלה. על כן "עייט צבוע" נחשב כתבת דואר של דמויות.

המכתבים היו הדרך הקלה של מאפו להעביר את מחשבתו המשכילית, והאמצע החשוב להסיר את המסכה מהחסידיים שהיו עומדים בצד השני נגד המשכילים.

רומן מכתבים:

רומן מכתבים (בלועזית: רומן אֶפִּיסְטוֹלָרִי) הוא סוגה ספרותית שבה סדרת מכתבים בדיוניים יוצרת ביחד מבנה עלילתי. לעתים מתלווה למכתבים קולו של מספר. על פי רוב מרכיבים המכתבים בין שני אנשים או יותר, אך אפשרי גם עזבונו הבדיוני של כותב מכתבים יחיד.

קשה לעמוד על ראשיתה של הסוגה. כחלק מן ההומניזם נפוצו אוספי מכתבים אמיתיים של מלומדים שונים, ואליהם התלוו עם הזמן אוספים של מכתבים בדויים למטרות סאטיריות ופוליטיות. דוגמאות ליצירות מסוג זה אשר כבשו מקום חשוב בספרות העולמית ניתן למצוא בספרו הקלאסי מסוף המאה ה-18 של הסופר הצרפתי **פייר שודרלו דה לאקלו, "יחסים מסוכנים"**, שניסה להתמודד בדרך מקורית עם נושא שנחשב אז לטאבו חברתי-פיתוי ויחסים מחוץ לנישואין, תוך מתן דגש על מורכבויות אתיות ודתיות המחלחלות כל העת בדיאלוגים שבין המתכתבים. **"אנשים אומללים"** מאת **דוסטובסקי**, שהוא בעיקרו דו-שיח פסיכולוגי, הרסני ועמוק, החושף תהומות אפלים בנפש האדם. דוגמאות מוקדמות אף יותר ניתן למצוא ב"רומן הורד" של **ז'אן דה מון**, משנת 1280, שבו חליפת מכתבים הומוריסטית בין הגיבורים.⁽¹⁾

סופרים עבריים מעטים שלחו ידם בכתיבה זאת, בהם אפשר לציין שני ספרים בולטים: **"מכתבים מנסיעה מדומה"** של **לאה גולדברג**, ו"קופסה שחורה" של **עמוס עוז**. גם כן יש להזכיר את הרומן **"עייט צבוע"** של **אברהם מאפו**.

בעברית נכתבו ספרים אחדים כרומן מכתבים, ובהם:

"מגלה שמירין" מאת **יוסף פרל**

"עייט צבוע" מאת **אברהם מאפו**

"מכתבים מנסיעה מדומה" מאת **לאה גולדברג**

"קופסה שחורה" מאת **עמוס עוז**

"שלך, סנדרו" מאת **צבי ינאי**

"באהבה, נטליה" מאת **רות אלמוג**

"סחף" מאת **אבי בן בסט**

"השמות שמורים במערכת" מאת **בלפורחקושושנהויג**

"הכי רחוק שאפשר" מאת **אלון חילו**

"אלוהים ואלוהיה" מאת **לימורשריר**

"השפעה בלתי הוגנת" מאת **רונית מטלין ואריאל הירשפלד**.⁽²⁾

אברהם מאפו: קורות חייו ויצירותיו:

אברהם בן יקותיאל מאפו נולד בקובנה, ליטא, ב 6 בפברואר 1808. עד גיל 12 למד ב'חדר' ואחר כך למד בעצמו. בגיל 17 (ב-1825) התחתן. לאחר נישואיו עבד כמורה בערים שונות. הצטרף לתנועת ההשכלה. למד גרמנית, צרפתית ורוסית. כשהוא קיבל מהרבי המקומי של תרגום לטיני של התנ"ך, הוא למד את השפה בקוראו את התרגום. ב-1848 חזר לעיר מולדתו קובנה. באותה תקופה הכיר את שניאור זק"ש, שהשפיע עליו השפעה חשובה. ראשית יצירתו הוא הרומן "אהבת ציון", שיצא בוילנה בשנת תרי"ג (1853). ברומן ראשון זה של הספרות העברית במאה ה-19, נתגלו עולם המקרא ועולם הזוהר של ישראל בימי בית ראשון. הספר "אהבת ציון" עורר רושם עז ותורגם לכמה וכמה לשונות: יידיש, גרמנית, אנגלית, רוסית, לאדינו, ערבית קלאסית ועוד. לא תתואר תנועת חיבת ציון בלי ספר זה, והביוגרפיות של ראשי התנועה במשך כמה דורות מספרות על כך בהדגשה יתירה. מאפו בלט בייחודו בקבוצת סופרי ליטא וחכמיה, בהעתיקו את רוח התנ"ך ולשונו לתחום הספרות היפה. בשנת (1865) – פורסם רומן היסטורי נוסף שלו "אשמת שמרון". בשנת (1857) – הופיע ספרו "עֵיט צבוע" ובו ביקורת חריפה על ההווי היהודי בליטא. מאפו הוציא אף ספרי לימוד אחרים, שאף הם מילאו תפקיד נכבד בחינוכם של כמה וכמה דורות. ביניהם: "חינוך לנוער" (1859); "אמון פדגוג" (1867), וכן סיפור היסטורי מדורו של שבתי צבי "חוזי החזיונות" וסיפור בשם "בית חנן". מאפו זכה לפרסום ולכבוד רב בעולם היהודי. מאפו נפטר בקניגסברג (גרמניה) ב-9 באוקטובר 1867.⁽³⁾

ספריו:

1. אהבת ציון (ווילנה 1853).
2. עֵיט צבוע (ווילנה 1857).
3. חנוך לנער: ללמד לילדי ישרון ראשית דעת שפת עבר (ווילנה 1959).
4. אשמת שמרון (ווילנה 1965).⁽⁴⁾

השיטה האפיסטולרית ברומנו של מאפו 'עֵיט צבוע':

תקציר הרומן:

בעיר עתיקה ישבה משפחת ירוחם: הוא ובתו שרה וחתנו יוסף ונכדיו, נעמן, רפאל ורוחמה. בני המשפחה היו משכילים. פתאום קפצה עליהם קנאתם של אנשים רמאים: **געל, ר' צדוק, ר' גדאל, עובדיה וחמול**. געל היה מנהל העסקים של ירוחם ורצה בבתו שרה, ומכיוון שזו לא ניתנה לו, אלא למשכיל יוסף. הרי הוא עושה נקמה ושמות בבית ירוחם, הוא מעל בעסקי אדונו והפריח שמועות שירוחם עומד לפשוט את הרגל, ואז קמו הנושים ובראשם העשיר עובדיה ומכרו את בית ירוחם (חצי-חינם). אלישבע-היא דמות ראשית ברומן, נכדתו של עובדיה ואהבתו של נעמן, היתה משכילה ויודעת קרוא וכתוב עברית. צפנת אשת ירחמאל שעגן אותה, ואהבתו של לוי משורתו של ר' צדוק. והיא מצאה תחבולה לכלוא את בעלה בבית-הסוהר עם לוי. אך לוי חלה פתאום ולפני מותו גילה במקצת מתו חיים של סודותיהם של ר' צדוק וצפנת. צפנת פרחה ללונדון ובאניה נפגשה עם גבורי הרומן: נעמן, זרח בן געל, רוחמה.. ועוד. צפנת גילתה את סודותיו של עֵיט צבוע (ר' צדוק). לאט-לאט הוסר הלוט מעל (עֵיט צבוע), ומעל געל, הגבורים חזרו מלונדון. וביום חתונה של אלישבע ונעמן אמרו להציג

בארמון הרוזן את החזיון (יוסף ואחיו) והרוזן הזמין גם את געל, ר' צדוק ועובדיה. כל השוחקים לובשים במכסות. ופתאום עלה הרוזן על הבמה והכריז שהמקום הוא (עמק יהושפט) בין געל וביתו לבין בית ירוחם ובית עובדיה. והשוחקים הסירו את המכסות ונתגלתה האמת לכל, והיו שם העדים על בעלותיו הרעות של ר' צדוק (עיט צבוע), ובכך ניצחו המשכילים את הקנאים הרמאים: את געל, ר' צדוק... וכו'. והשמחה היתה במעונם.

ניתוח הרומן:

בזמן הביניים שחל בין הדפסת שני הרומנים ההיסטוריים "אהבת ציון" ו"אשמת שומרון" כתב מאפו את ספרו "עיט צבוע" רומן גדול שתכנו לקוח מחיי היהדות בזמנו של המחבר, ומגמתו: השכלתית-מלחמתית. וברומן הזה יצא מאפו בגילוי להתקיף את הקנאים החשוכים והצבועים ולהוקיע את נגעי חייהם, את המגונה והמכוער שבמידותיהם ובמעשיהם ולתבוע בקול רם את תביעותיה של ההשכלה העברית. "עיט צבוע" הוא ראשית מלחמת-התנופה של משכילי-ישראל ברוסיה, אשר התלקחה בראשית שנות הששים וגברה בשנות השבעים למאה ה-19.⁽⁵⁾

בין כל הרומנים הכתובים עברית שנתחברו בתקופת ההשכלה, כתוב רק החלק ד' של "התועה בדרכי החיים" של סמולנסקין בצורה האפיסטולרית. ובכל זאת, במשך עשרים השנה שלאחר מותו של אברהם מאפו בשנת 1967 התאימו עצמם מרבית הרומנים הכתובים עברית למתכונת "עיט צבוע", הרומן אותו כתב מאפו על חיים בתקופתו.⁽⁶⁾

אף כי אין מכתבים אלה משתרעים על פני יותר ממשית ארכו ארכו של "עיט צבוע", בוודאי עולה מספרים על כל הצפוי לגבי רומן לא-אפיסטולרי של המחצית השנייה של המאה התשע-עשרה. השפעתו הכמעט-היפנוטית של המספר העברי הראשון מסתפרת מן העובדה שיורשיו המשיכו לכתוב לפי מתכונת מעורבת זו.⁽⁷⁾

הטכניקות האפיסטולריות השונות שביצירות אברהם מאפו נוצלו על ידי יורשיו ברוב התלהבות. נוסף לזה אף השתמשו בכמה משיטותיו הסאטיריות של פרל בצד טכניקות מבנה והבעה חדשות.⁽⁸⁾

(וזה הוא המכתב שכתב אותו נעמן לאחותו רוחמה: זה תשע שנים אשר לא ראיתך ובכל זאת ידעתי כי יפיפית נעמת מאד, כי כן ענתה בך הכרת פני, ובראותי את פני בראי כראותי פניך, ואם כן נאוה אנכי עמדי ואף כי את אחותי כי משנה חן ופאר חלק היוצר לנשים, וגם הורתנו תדבר בך נכבדות כי יפיפית כשושנה).⁽⁹⁾

הצדדים המיכניים של השיטה האפיסטולרית הוסיפו למלא תפקיד מכריע. למכתבים נועדו שלושה תפקידים עיקריים כיסודות מעצבים בעלילה: אמצעי להעברת אינפורמציה, אמצעי דרמטי ואמצעי לנתק את הסיפור.⁽¹⁰⁾

(ואחרי כן נתן עזרא לנחשון המכתב אשר כתב ירחמיאל לפני שבע שנים אל נחמיה קרובו, ויקרא נחשון המכתב ואלה דבריו: אליך נחמיה קרובי אקרא, ואותך אדרוש בברחי מפני צפנת אשתי נצורת הלב, אשר ראויה היא שאקרא לה דלילה, על פי מאמרם בסוטה: למה נקראה אשת שמשון דלילה, מפני שדלדלה כחו, לבו ומעשיו, וכך עשתה לי

צפנת, ואני בושתי ונכלמתי עתה כי מריתי פיך, אשר יעצתני לשבת בגפי, מקחת את צפנת אשר גדלה בבית געל, עתה ראיתי כמה גדולים דברי חכמים.⁽¹¹⁾

המכתב הוא מכשיר מעולה להעברת אינפורמציה. יש באפשרותו לתאר מאורעות שקדמו לראשית הסיפור או התפתחויות במסגרת העלילה לשם הארת עיניה של דמות זו או אחרת, ואף של הקורא.⁽¹²⁾

לדעתי: המכתבים הם אמצע חשוב להעברת את הידיעות ביצירותיו של אברהם מאפו, והדבר הזה היה מועיל מאוד. המחבר יכול לדבר עם כל שכבות החברה דרך המכתבים, בנוסף שהדבר הזה פשוט, גם כן הוא מהנה לקורא. ואני רואה שמאפו הצליח להעביר את האינפורמציה שלו.

(המכתב שכתבה אלישבע לנעמן הועבר לסבא שלה עובדיה דרך נחשון, ובו נכתב: נעמן ידיד נעורי, כי שוב אשוב את היקרות האלה לשרה אמך, והיו עדי עדיים לרוחמה בתה היעודה לזימון העלם הנחמד, הרב את ריבי בליל החזיון, והיה לי היום הזה לזכור. בספר).⁽¹³⁾

המכתב יכול אף לשמש כאמצעי להשלמת העלילה או להפעלת ההתרה של הסיפור. העלילה המורכבת של (עיט צבוע) למאפו נסבה על המכתבים הנמסרים בראשית הרומן לגיבור והגיבורה, תוכן המכתבים האלה מתגלה מאוחר יותר. וברומן נודעת לקורא אינפורמציה החיונית להבנת העלילה באמצעות המכתבים, אף על פי שידעות אלה אינן ניתנות לגיבור.⁽¹⁴⁾

מאפו היה איש התנ"ך, הוא ידע לקרוא בו בין השטין, להתהלך במבואותיו ולהאחז בניבוי וביטוייו ולפענמם, למלא ולהשלימם עד כדי ציורים בסיסיים, הבסיסים האלה היו לרוב: המכתבים שבין הדמויות של הרומן. המכתבים האלה היו בעלי רעיונות מרכזיים, או הם הצירים של העלילה.⁽¹⁵⁾

לדעתי:נועד הרומן "עיט צבוע" על-ידי מאפו לשמש את צרכי תנועת ההשכלה בישראל, להיות יצירה מחנכת ומעוררת לשינוי-ערכין. את התפקיד הזה מילא הספר בהצלחה רבה במשך דורות. הבניין האמנותי של "עיט צבוע" היה מתייסד על האמצע החשוב שהוא המכתבים בין הדמויות של הרומן. המכתבים האלה היו הדבר שהשפיע על הקורא של היצירה הזאת.

(וזה המכתב מעכבור לאשתו עתליה: ידידות נפשי עתליה אשתי העדינה! בטרם פציתי פי לקרוא לך בשם הנעים הזה, חשתי לראות את יפה הנוף, באתי, ראיתי, אויתי המקום ההוא הרחוק מאדם העיר למעון לנו, שם נשב במנוחות שאננות ובמשכנות מבטאים כבועז ורוח המואביה, ושם יברכנו ה'. לכן כבוא הספר לידך שבי בעגלת הצב אשר אני שולח לך, להביאך אל משכנותי אשר שכרתי לנו במגרש העיר לשבת במ עד בוא האביב, ולקחתך אל נאות עדן בחרתי לך, חושי ובואי ונשתעה יחדו למען דעת איך נכלכל דברת ביתנו).⁽¹⁶⁾

הרבה מן העובדות והרקע, החיוניים להבנת העלילה המסובכת של "עיט צבוע" לאברהם מאפו, מתגלה באמצעות מכתבים, המתארים את ההתנגדות הגוברת להחמרות הקנאים, תפקיד מכריע בדרך פעולתו של הגיבור נעמן והגיבורה אלישבע. ברומן שני גורם מכתב, ובו ידיעה כי הגיבור אוהב את אלישבע.. גם כן נעמן חי ואינו מת.⁽¹⁷⁾

לרוב משמשים מכתבים אלה כקשר ישיר בין השולח למקבל, סופרים אחדים הולכים בדרך האהובה על מאפו בהעברת מכתב הכתוב על-ידי אדם אחד לידי אדם שני כדי שייקרא על-ידי אדם שלישי. לשיטה זו יש חיסרון הנובע מהענקת גוון של יד-שניה לספור העלילה.⁽¹⁸⁾

לדעתי: אבן הפינה ברוב יצירותיו של אברהם מאפו היא: ההשתמשות במכתבים כאמצע חשוב להעברת את הרעיונות בין הדמויות. ורוב המכתבים ב(עיט צבוע) היו ארוכים כדי שישלים המחבר את הרעיונות שלו. מאפו השתמש ברוב סוגי המליצה דרך המכתבים, וההמטרה היא ההשפעה הישירה על הקורא שלו.

(ואלישבע באה אל החדר הפנימי לקרוא את מכתב עזריאל לעתניאל: ידיד נעורי עתניאל מחמד נפשי! ממצרים קראתי לך רעי, מירושלים אצלתי לך ברכתי ואמרותי, ועתה אזכרך מארץ ירדן. כרוח צח עובר על פרחי השרון ועל שושני העמקים, ישאף ריח בשמיהם וריקהו על כל אשר יעבור עליו. אחרי שבתי בירושלים שלשה שבועות שמתי פעמי לדרך לירדן, אחרי נשקי עפרות ציון וחונני אבניה, עזבתיה כאשר יעזוב איש את אם רחמניה, ואשב על סוס הערבי אשר לי ואסתפח אל שלשה אנשים הנוסעים לטבריה.. אך הם הנה קול צוחה נשמע משפת ים כנרת!).⁽¹⁹⁾

טכניקה דומה, המנוצלת לגבי אגרות ארוכות מאוד בנות 5-10 דפים. מסתייעת במכתבים בצורת יומן. באלה ניתן כמובן להביע רגשות אינטימיים בצד זכרונות אישיים. פרט להעברת אינפורמציה משמשים המכתבים גם להשגת אינפורמציה, או להשמעת אזהרה. גם כן המכתב יכול להציע דרך פעולה מסויימת, כפי שעושה הפתק המסתורי אותו מקבלת הגיבורה של "עיט צבוע" אלישבע באהבת ישרים של נעמן "היי נכונה כי אם ה' יעזור לנו תהיי בליל זה חפשי. השמים התקדרו בעבים ובטח תהיה ליל חושך ואם כה יהיה הליל הלא החושך יאיר לנו". הצמצום שבמכתב זה אינו מורה על חשיבותו הפתוחה. האינפורמציה הכלולה בו חשובה לגיבורה ואופן ההבעה וחיסרון הפיסוק המייחדים את המכתב מאירים את האקלים הספרותי באותה תקופה.⁽²⁰⁾

הגון המלודרמטי ברוב הרומנים הנדונים סייע ביותר להכנסת קשת רחבה של שיטות אפיסטולריות, שוב בסגנון מאפו. מכתבים כאלה שופעים סימני קריאה כפולים ואף משולשים החותמים ביטויים כגון "אך לא לא לא!!!" או "הרגע האחרון הנה בא!!!!". (הגיבור טוען כי הוא עומד לחתוך את גרונו, אף כי בסופו של דבר אינו מבצע זאת), מרובות גם שורות של נקודות הרות-גורל, קריאות יגון, שנאה או נקם, או תחינות נרגשות למחילה, תיאורי טירוף אלימים, דוגמאות נפשעות לרשעות בצורות שונות.⁽²¹⁾

לדעתי: על פי מיטב המסורת של הסגנון המלודרמטי מזייפים מכתבים, או משתמשים בהם להרשעה והשמצה של קרבנות חפים מפשע. לעתים קרובות נעצרים המכתבים בדרכם, לרוב במכוון אך לפעמים שלא במתכוון, או שהם מתגלים לפתע בין מיסמכים או במקומות מוזרים עוד יותר. הם יכולים להיות עולמי-שם או מטעים במתכוון. מאפו השתמש במכתבים הארוכים מאד כדי להבהיר לקורא את המאורעות של הרומן בצורה קלה שמתאימה לציבור הקוראים שלו.

(וגעל הנוקם והנוטר לא השיב ידו מבלע, וישלח אל יוליוס כסף רב להטות בו את לב זימון ולהקימו לאויב על נעמן, ואל זימון הריץ מכתב כדברים האלה: עלם יקר! שים לבך לדברי האיש הדורש טובתך ואל תחקור לדעת שמו, בטח בה' כי רוח והצלה יעמוד לך

ממקום אחר, ונפשך תברך את איש חסדך המזהירך מרעה, והמכסה את שמו ממך באהבה. את המכתב הזה כתב צדוק למלא משאלת חתנו, ואחרית הדברים היתה, כי נבאשה רוחמה בזימון אשר חרה אפו בנעמן על אשר רצה לחלל כבודו, בתתו לו בת זנונים לאשה, וידיים היו ליוליוס לבצע בו מעשהו, כי כרע כאח התהלך נעמן עם זימון וישב לבטח עמו, וזימון שמר מועד צאתו).⁽²²⁾

לדעת: הבגידה היתה מושרשת ברוחם ובנפשם של היהודים. אין דף ב"ע"ט צבוע" שפנוי ממכתב, ואין מכתב שייגע לנמען שנשלח לו. המכתבים שברומן הזה היו ארוכים מאוד, ובהם יש סיפורים של אהבה ושל שנאה בין הדמויות. מאפו ברומנו הזה היה מדבר על חיי היהודים ברוסיה ובלטא, ואינו מדבר על אנשים אחרים. והמכתבים היו האמצע החשוב שהעביר בו את הידיעות והרגשות והתחושות בין גיבורי הרומן והדמויות האחרות. הרומן הזה מתחיל במכתב ונגמר במכתב אחר. והקורא היה מבין את המאורעות דרך המכתבים שנכתבו בצורה קלה, במטרה שיהיו אמצע מועיל להשפיע בקורא היהודי שבארץ ישראל או בגולה.

(וזה הוא המכתב של אלישבע לסבא שלה, עובדיה: ולך אבי הזקן אשוב אגיד עם לבבי, ואל תפן אל קושרי קשר, האוסרים צפור דרור אל החמור, והעורכים ערך נפשות במחיר אשר ישיתו עליהן, המקריבים הר גריזים והר עבל, הברכה והקללה, והאומרים טוב לדבק כחדק, ואולם שאל נא אבי לדור ראשון לבני קדם קדמתה, סוף דבר העלם הדרוש לחפצי, ואשר תכבדהו, אף תאהבהו נפשי, הוא נער שחברו בו יחדו, חמדת נפש וחכמת לב, אשר ימצא חית ידו בתבונות כפיו, ותבונותו בפיו ובלבבו, הוא יהיה אישי ואלוף נעורי, ואליו אשא נפשי ולבי, הגדתי לך היום חפצי).⁽²³⁾

לדעת: הגיבורה של הרומן "ע"ט צבוע", גילתה את רגשותיה ותחושותיה. גם כן היא גילתה את סודה בקשר יחסיה עם נעמן. הבחור הזה היה לפי דעתו של הזקן עובדיה, נכדו של האויב שלו. במכתב הזה, גם כן, אלישבע מדברת ללא גבולות על האנשים הטובים ובאותו זמן, על האחרים שהיו רעים וקנאים. המכתב היה לפי דעתי הזדמנות לגיבורה להבהיר לסבא שלה מה יש בסביבה של משפחתם דרך המכתב הארוך. מאפו הצליח במידה גדולה להעביר את מחשבתו ורעיונותיו לקורא שלו דרך האמצע הזה, ואנו רואים הדבר הזה ברוב יצירותיו.

(וזה המכתב של נעמן לחברו אחיטוב, אך המכתב נפל בידו של עובדיה עבור עמיל: אחיטוב רעי כאח לי! באהבתך אותי שלחת לי ספר אהבת ציון למזכרת אהבה, ספר חדש מקרוב בא, אשר השתוממתי לו בקראי אותו, אף אהבתי חזיונותיו, אשר יציג לפנינו יוצרי מרחוק, ומימי קדם קדמתה, ומה שפרו לי דברי סתרי הכרמלי בסוכת ידידיה, בשפרו רוח חן על מושבות שוכני הכפרים. אך התפאר עלי רעי, כי ספר אהבת ציון חזה חזיונות, ולי נתכנו עלילות, כי אלפתי ארצות אמנון, אף מצאתי לי את תמר בכל הודה והדרה, ואולי געלה שאהבה נפשי על תמר, מרחוק היא נשקפה אלי כמו שחר משחר טל ילדותי, התבונן והשתומם, כי אוהב אני את אלישבע בת אויב בית הורי, אף שלחתה לה את מגלת הספר אשר הריצות אלי).⁽²⁴⁾

לדעת: מאפו השתמש ברומנו "ע"ט צבוע" כמו שהוא תעמולה לספרו הראשון "אהבת ציון", ופה הוא השתמש בדבר הזה דרך המכתבים בין גיבורי "ע"ט צבוע". מאפו מדבר על "אהבת ציון" במפורש, ואנו יודעים כי אם הוא מדבר בטקסט המקורי של הרומן שהוא אינו יכול לדבר בבהירות על ספרו "אהבת ציון". מאפו נ יצאלת "ע"ט צבוע" כדי לדבר על יצירותיו האחרות.

במכתב הזה הוא מדבר על תמר הגיבורה של "אהבת ציון", ועושה השוואה בין גיבורי שני הרומנים. הוא השתמש בכל סוגי המליצה בלשון והספרות העברית. גם כן ב"עֵיט צבוע" יש תיאור בהירלערים רבות שבפלסטין. והדבר הזה לפי דעתי הוא אמצע חשוב לעידוד הקוראים היהודים לעלות לפלסטין, או לבקר בה.

כבר נזכרה תגובת עילפון קריאת מכתב, אך אין אלה התגובות היחידות. קבלת מכתב יכולה לעורר אכזבה, סערת רוחות או יאוש, או יכול לעורר התקווה, וביחוד דרך חליפת המכתבים בין הנאהבים.⁽²⁵⁾

פרט לסגולותיהם המלודרמטיות משמשים המכתבים כאמצעי נוח להפסקת סיפור העלילה לצורך אמנותי, ובעניין זה הגדיל לעשות אברהם מאפו ב"עֵיט צבוע" באגרות עזריאל מארץ הקודש, או לשם החדרת עניין חדש לעלילה, וביחוד מכתבי האהבה שבין גיבורי הרומן.⁽²⁶⁾

(כאשר כלה הזקן לקרא המכתב הראשון, הניע ראשו וישרוק בשפתיו, ונחשון מהר להגיש לו את מכתב נעמן אל אלישבע ואלה דבריו: למראה עינים ראיתך אלישבע בילדותי בכפר בן שמן, ראיתך אז, ותדבק נפשי בך באהבת ילדים טהורה, על כן לא אשית עוד לב דברי הריבות אשר בין הורי ובין הורייך. מה נעמו חלומות ילדותנו, ומה נעים זכרם! אך אנחנו ילדי שעשועים, בא הקץ לחזיונות מחמדנו, אנכי יושב בשבת תחכמוני, ואת עדינה יושבת לבטח בקרית אמון. עבריה את בהגות לבך, אף עברית אני מדבר אליך להגיד לך דרכי ופעלי, ירוחם אבי הזקן גדלני, נחמיה החכם הורני, ושניהם נועצו לב אחר, אף יעדוני להיות אדם לאדמה לעבדה).⁽²⁷⁾

לדעתי: במכתב הזה הגיבור מגלה את תחושותו כלפי אלישבע, הגיבורה של הרומן. למרות שהסבא שלה עובדיה היה האויב של בית הוריו של נעמן, אלו הם התאהבו וחיו חיים יפים. נעמן מדבר על ישיבתו בשבת תחכמוני, ועובדיה מנצל את המכתב הזה כדי להעביר את הידיעות של נעמן לגעל והקנאים האחרים.

השפה העברית הייתה אובקט במכתבו של נעמן. מאפו נ יצל את הרומן הזה, גם כן, לדבר על העברית כשפה לאומית של היהודים. פה אנו רואים "עֵיט צבוע" כתעמולה לתנועה הציונית, למרות שהרומן נכתב לפני הקונגרס הציוני הראשון ב- 40 שנה בדיוק, אך מחשבתו הציונית של מאפו הייתה ברורה בכל יצירותיו: "אהבת ציון, עֵיט צבוע ואשמת שמורון". אני רואה כי מאפו הצליח לשלוח מסרים רבים לכל הקוראים שלו, דרך המכתבים שברומן, והמסרים האלה הם אמצעים חשובים להעביר את המחשבות או הרעיונות של המחבר. הקורא ל"עֵיט צבוע" אולי חושב שהרומן עשוי להיות סיפור אהבה, או סיפור דתי, או סיפור פוליטי... ועוד, דרך הנושאים שידונו במכתבים שבין הדמויות.

מאפו פועל לשם החדרת עניין חדש לעלילה מסובכת בצורת סיפור-מסגרת. לצורך זה משמש המכתב לתיאור קורותיהן הקודמות של דמות זו או אחרת. אפשר שמכתב יהא מופסק לצרכים דרמטיים, בעוד שיכול הוא גם להכיל בגופו מכתב נוסף אחר או יותר. כך ניתן להפסיק בשעת קריאת המכתב לשם הערות המקבל, או הערות הסופר, שהן לרוב יעילות יותר. כאשר גיבור הדת והחיים משיב למכתבו של "נעמן" על הצורך ברפורמה דתית ומביע תקווה עזה ליצירת הבנה עם הרבנים. אך הייתה ההפתעה, כאשר הרבנים בגדו בבית ירוחם.⁽²⁸⁾

(וזאת היא תגובתה של אלישבע על מכתבו של נעמן: נעמן ילד שעשועים לי בילדותי! אשר לא פללתי ראיתי, ואשר לא שערו רעיוני התבוננתי, מי זה אלי קורא משבת תחכמוני מעיר החכמים? הקולך הוא זה נעמן ילד שעשועים לפני תשע שנים? הן עוד תמונתך נגד עיני כמוך אז, זכו פניך כשלג, צחו מחלב, אדמו אף נעמו מאד, עיניך בערו בך כשביבי אש. דבר אלי עברית באשר עבריה אני, הן בחרתי לשונות זרות לשעשועי לבבי, ועברית לתנחומות נפשי, על כן אהבתי דבריך, כי בכל למודיך אשר אספת לא ילוזו מעיניך ספרי עמנו ותורת אלהינו. אף אנכי אגיד לך משפט ספר אהבת ציון, מה חזיונותיו ומה משפט הנפשות הנוצרות לשחק בו).⁽²⁹⁾

לדעתי: ברומנו "עייט צבוע", מאפו נצל את המכתבים הרבים בין הדמויות כדי שיהיו אמצע חשוב להשלמת רוב הרעיונות של הרומן. המכתב כמו הדיאלוג השפעתו על הקורא תהיה ישירה יותר מהשפעת הטקסט המקורי שבסיפור. הזיקה הלאומית של המחבר מכסה את רוב המכתבים דרך מכתבי האהבה, בנוסף למכתבים האחרים.

כבר נגענו בשנויי התנהגות הנובעים מקבלת מכתב. מכתבים משמשים גם לשם תיאור קונבנציונלי של דמויות. כפי שעושה מאפו ב"עייט צבוע", נשלח מכתב מאדם אחד לשני ובו תיאור איש או אנשים אחרים. התיאור הוא לרוב שחור-לבן, צר-יריעה וחד-מישורי. מוצלחת יותר היא השיטה בה משמש המכתב לתיאור הכותב ולפיה יכול הקורא ליצור הערכה לדמות זו.⁽³⁰⁾

(וזוה הוא המכתב של עתניאל אל רעו הרופא "הוגהה" ובו כתוב: אחיטוב רעי נכד נחמיה הריץ אלי מכתב מגיד חדשות, כי עכבור העשיר הכילי התחתן בחמול חותני, ואסנת אחות אשתי יעודה לתולע בן עכבור הכילי אשר עשרו הרב שמור לחרפתו, אך לא עת דברים לי לתאר לפניך את עכבור הכילי, האוכל בשר זרועו. אנכי הייתי בן עשיר, ועזריאל-יתום אשר נחלת הוריו שפרה עליו עשרת אלפים שקל כסף. הלא ידעת כי שם נחמיה היה לי בבית חמול חותני ראשית חטאת וראשית מדון, אנכי הייתי מגן לנחמיה, וכבודו היה יקר בעיני, וחותני שפך עליו בוז וקילון, כרה לו שוחה על דבר אחיטוב נכדו, אשר נשאה אסנת בתו הצעירה עיניה אליו).⁽³¹⁾

לדעתי: מאפו מדבר במכתב הזה בקולי הדמויות שלו במפורש. עתניאל מתאר את עכבור הסוחר הקנאי, כי הוא איש רע שאוכל בשר זרועו. עכבור התחתן בחמול וסנת הבת הטובה תהיה לאישתו של תולע בן עכבור. המחבר השתמש בצורה לשונית שהיא הניגודים. גם כן מדבר על החסר אמצעים והעשיר. על כן התופעה הלשונית הזאת הייתה מכסה את היצירה של מאפו, בנוסף להרבה תופעות לשוניות, והמטרה מכל אלה היא: השתמשותו באמצע חשוב כדי שתהיה כלי להשפיע על הקורא היהודי, דרך המכתבים הרבים שהיו התחום הרחב למחבר להצגת את רעיונותיו.

בגמול ישרים מסתבר אופיו הטוב של עתניאל מתוך מכתבו האוטוביוגרפי לרופא, ובו תיאור הקורות אותו בעיר העתיקה שבין כמה משפחות יהודיות. יש להצטער כי לא נעשה מאמץ את הטכניקה של נקודות הראות המתחלפות, המתאימה כל כך לז'אנר האפיסטולרי. אמנם מאפו משתמש בפרספקטיבות כפולות ומכופלות בכשרון רב. מבחינה אחת הועילה השפעתו של מאפו לתיאור דמויות באחדים מן הרומנים הנדונים, יתכן שהדבר קרה שלא במתכוון.⁽³²⁾

(נחמיה שלח מכתב לירוחם ונפל בידו של ר' צדוק, ואלה דברי נחמיה במכתב: היקר ירוחם, שלום! במכתב הזה תבשר כי הגביר מיכאל הקרוב ליוסף חתנך, הניח אחריו ברכה לבני יוסף קרובו המת עשרת אלפים שקל, וכראותך את המכתב הזה תבקש לנוכדיך תעודות מאת המורה צדק לעדתכם, וממקומות המשפט. וגם לאסוף הסופר הנודע בספריו היושב במחוזות הקרובות לך, תאמר כי נכון גם חלקו אלפים שקל כסף, והיה זה לך שלום, מאת הפקידים הנאמנים על מצות מיכאל המת).⁽³³⁾

לדעתי: המכתבים האמצע החשוב לשכנע הקורא של מאפו ב"ע"ט צבוע", על כן המחבר מרבה מהמכתבים האלה: מכתבי אהבה, מכתבי שנאה... וכו'. לשון המכתב ברומן הזה הייתה פשוטה יותר מזו של לשון הטקסט, כי הקורא מתמקד במכתבים יותר מהטקסטים. דרכו של המחבר לתיאור המאורעות במכתבים תהיה קרובה להבנת קוראיו מבני השכבות הבינונית, ובעלי הלימוד הנמוך, על כן מאפו נצל את המכתבים האלים, וביחוד ברומנו "ע"ט צבוע" כדי שיהיו אמצעים להשפעה על קוראיו.

האיפיון בסיפורת נשען על אופן ההבעה שמעניק הסופר לדמות. למתנגדי ההשכלה מעניק פרל שפה עילגת וברברית גם לשם הבהרת אופיים, בעוד שהתפתחותו האידיאולוגית של הגיבור הראשי מתבררת באמצעות שינוי סגנונו. לעומת זאת איפיוניו של מאפו לוקים באחידות סגנונית המבטלית את כוח השכנוע של חלוקת השחור-לבן שלו.⁽³⁴⁾

(זה המכתב של ר' בון לר' צדוק האמתי: אל ידיד לבבי איש צעיר לימים, ורב תבונות שופט רמים, אשכל הכפר, סל מלא ספר, לו לקח וסברא, כנזר ועטרה. תאות נפש לשמו ולזכרו ר' צדוק, יליד עיר טבריא בארץ הצבי טרם שקעה שמשו זרחה שמשך, דברי תורתך על עבר פני יאירו, בין שורותיהם יצהירו, עיניך כשתי אבוקות, ושוחה בכל ים התלמוד. וידעתי גם אני מליך תשיבני והם: כי אחד משלשה דברים המקצרים ימיו ושנותיו של אדם הוא-המנהג עצמו ברבנות, אשר אמרו בה: כי מקברת היא את בעליה. כי במרומים תשכון קנאה, תך הכפתור וירעשו הספים. ואולם שאלתי במקומה עומדת: תורתך מה תהא עליה? למה אקרא עליך הכתוב: ועצומים כל הרוגיה, ועתה מי כמוך מורה, ומדוע תמנע תורה מישראל?).⁽³⁵⁾

כמה מסופרי ההשכלה משפרים את טיב האיפיון בספריהם, אף כי עיקר כוונתם סאטירות, על-ידי שימושים בטכניקה של פרל להעניק סגנון ברברי לאותם מכתבים אשר נכתבו בידי אויבי תנועת ההשכלה. הסגנון הרבני המסורבל במכתבי רוב הדמויות. אברהם מאפו משתמש בהצלחה בסגנון פסודו-רבני בכמה מכתבים ביצירותיו, וסגנון המכתב מעשה מובן לפי הערות המספר: פרט לשימוש זה כיסודות בעלילה או כמסייעים לתיאור הדמויות, ממלאים מכתבים תפקיד חשוב ברומנים הנדונים כאמצעי להערה וביקורת התקופה או להפצת הרעיונות החביבים על הסופרים.⁽³⁶⁾

המסורת האירופית לרומן האפיסטולרי מעידה על התאמת הרומן למטרות מסוג זה. גם האגרונים המרובים שפורסמו בעברית במאה התשע-עשרה, המציגים לעתים קרובות עקרונות מתורת ההשכלה, משקיפים נטיות דומות. מאפו ניצל שיטה זו בהצלחה ניכרת ב"ע"ט צבוע" להבעת השקפותיו על הרפורמה החברתית, ויורשיו הלכו בעקבותיו.⁽³⁷⁾

לדעתי: הדוגמה שנתן מאפו בשימוש במכתבים להבעת אהבה רומנטית שהיוותה בסביבתו דאז צעד נועז, משמשת ליורשיו המספרים. צורת המכתב ניתנת לרגישות, עדינות וניתות רגשות,

ומאפשרת הבעת רגשות פחות עצורה מאשר בדיאלוג שנערך פנים אל פנים. מאפו השתמש ברוב סוגי המליצה כאשר מדבר במכתבים, כדי שיהיו אמצעי השפעה בקורא. "עייט צבוע" הוא אחד הרומנים המעטים שהוכתבו בעברית, והשפה המקראית הייתה מכסה את היצירה הזאת, בהשפעת תרבותו של המחבר.

(מכתבו של ירוחם לעובדיה: אליך עובדיה אקרא בצר לי, איך שטחתי כפי, ואל נפש ישראל אשר כך אשוע ואערכה מלין מרוב שיחי וכעסי, הה! גדול כים שבירי, כי מתגרת ידך ויד געל נכחדתי אני וביתי, כי שם געל את בתי כזונה שלטת, את צאצאיה לילדי פשע, אך בא היום שקויתם, כי נעמן נכדי בעל משפטכם טבע בנהר, ואני ובתי טובעים בנחל דמעה, כי היתה לי דמעתי לחם במחסור ביתי. זכר נא מה חדל אני בקחת אלהים שבטי ומשענתי, יבואוני נא רחמיך ואל תקשיח לבך משאלתי, אחת אשאל מאתך: הן המלון אשר אני שוכן בו היה לקברות כבודי והודי, קנהו נא במחיר אשר תשית עליו, ואנכי ארחיק נדוד עם שרידי נפשות ביתי).⁽³⁸⁾

"עייט צבוע" מדגיש מאפו את משלוח המכתבים על פני תבל כאמצעי להפצת דעות, ומעיד על שפע המכתבים שנכתבו על-ידי שני הצדדים במאבק לריפורמה דתית בליטא, הנושא העיקרי ברומן. מעניין לציין כי בעוד שמאפו מנצל מכתבים לטובת תנועת ההשכלה, משתמש סמולנסקין בנשק האפיסטולרי לשם התקפה מוחצת על ההשכלה. באותה סדרת מכתבים מצויה הערכה מפורטת של המצב הפוליטי באירופה, וכן תיאורים נרגשים של מצבם העגום של הקהילות היהודיות במזרח אירופה.⁽³⁹⁾

לדעתי: מאפו ב"עייט צבוע" מבליט את המלחמה שבין המשכילים והחסידים. הוא נוטה למשכילים ומתאר את אנשי הקבוצה השניה שהם הקנאים, הרמאים והרעים. המחבר השתמש במליצה כדי שישלח מסר חשוב לקורא שלו, שהעברית היא השפה החיה, והיא השפה הלאומית, שהיא אחת יסודות הקמת המדינה העתידה (מדינת ישראל). "עייט צבוע", מאפו הסיר את המסכה מעל הקנאים, שהם אויבי המשכילים. הוא היה בניגוד לשאר הסופרים המשכילים מנצל את יצירותיו לטובת תנועת ההשכלה, ורוב המבקרים הספרותיים מתארים אותו, שהוא הסופר המשכילי.

(מכתבה של אלישבע לירוחם: ירוחם הישיש הנכבד מחמל נפשי! בהיותי בקרית אמן הגיעני מכתב כתוב ביד נסתרה על דבר איך הנגלה, כי מת נעמן נכדך ידיד ילודתי. לו ידעתי כי יצער אבל ביתך ברבות המספד עליו, כי עתה הגדלתי מספדו בדברי נהי. וכאשר צר לי מאד בצרתכם כן אשיש על רוחמה כי טוב בחר אחיה עודנו חי, את זימון העלם הנחמד אשר ראו עיני, אמנם הוא כליל כל פאר, בו יתברכו עשירי עם ובו תתנחמו אחרי מות נעמן, ומה מאשרה רוחמה כי תשב בצל, זה לה חלק אלוה ממעל, ואנכי אצלתי ברכה לנפשה, והשיבותי לה את כל היקרות אשר מכרה שרה בתך בים צרתה).⁽⁴⁰⁾

הדוגמה שנתן מאפו בשימוש במכתבים להבעת אהבה רומנטית שהיוותה בסביבתו דאז צעד נועז, משמשת ליורשיו המספרים. צורת המכתב ניתנת לרגישות, עדינות וניתוח רגשות, ומאפשרת הבעת רגשות פחות עצורה מאשר בדיאלוג שנערך פנים אל פנים. מאידך גיסא יכול להיווצר סגנון מוגזם ומנופח, חולשה הפוגעת גם במכתבים אחרים ברומנים אלה. העזתו של מאפו תופסת מקום משני לעומת נסיונם של סמולנסקין וברודס בהציגם מכתבי אהבה בהם

אחד הצדדים לתאר את תשוקתו האסורה לאחותו החורגת ואת נסיונותיו להתגבר עליה. יתכן שתקדים זה עודד את מונסוביק, בספרו חטאת הורים מופיע מכתב לאב מבנו אשר גורש בגיל עשר שנים מן הבית, והמגלה כי הוא הוא זה אשר נשא לאשה את הבת, - כלומר, את אחותו שלו, ונעלם עם הנדוניה מיד לאחר הטקס. ראוי לציין כי מעצורים דרמטיים אינם קיימים ברומן זה.⁽⁴¹⁾

לדעתי: אין זה מקרה שמאפו מרבה לכתוב על נושאים הקשורים בתנועת ההשכלה. לכאורה, יש כאן הודאה של מאפו באופי מבחינת הביוגרפיה הפנימית של מאפו- שלה יש קשרים מקשרים שונים הן עם הביוגרפיה החיצונית שלו והן עם עולמו האידיאלו. כן מאפו משקיף את תרבותו המשכילית ברוב יצירותיו, וביחוד ברומנו "עיט צבוע". מאפו, בעיקר בכמה מסיפוריו, היה אחד מן המוליכים רבי העניין של חיפוסיה הזרות היהודית בגולה. הסגנון של מאפו ורווה והחם וההרצאה השופעת והרעננות שברגש מרנינים גם עכשיו את לב הקורא, ופועלים כיון מתוק וטוב. ודרך הסיפור שלו זו היא של השתלשלות דברים ומעשיים על פני רקע רחב של תקופה מסביב לאישיות של הסיפור, דרך המכתבים שמרבה המחבר להשתמש בהם, כדי שיהיו אמצעי ההשפעה הישירה על הקורא שלו.

(וצפנת תקרא את מכתבו של בעלה ירחמיאל ואלה הם דבריו: אל אשתי הצנועה והחביבה לי כשעה ראשונה, מנשים באהל תבורך, צפנת תחיה ותתענג על רטב שלום. תנוח דעתך אשתי שהנחת את דעתי במכתבך המתוק מדבש, כי זלגו עיני דמעות בקראי אותו, ולבי נמס גדונג בתוך מעי, בזכרי אהבת כלולותיך, הלא עצם מעצמי את אילת אהבים ויעלת חן, ומה רבה שמחתך בזכרי, כי הנני הולך לשוב לביתי זו אשתי, וללמוד תורה בטהרה).⁽⁴²⁾

בהערכת תפקיד היסודות האפיסטולריים ברומנים הנדונים ניתן לעקוב אחר השינויים על-ידי השימוש בטכניקות שלא הופיעו בספרי מאפו. מופיעים אמצעים מלודרמטיים כמכתבים מוכתמים בדמעותם של הגיבורים ברומנו "עיט צבוע". הטכניקה שהשתמש בה מאפו ביצירותיו היא ההתייחסות לסידרת מכתבים בסיפוריו, ובכל מקרה נמסר תוכן המכתב, אף שאין הוא מצוטט במישרין.⁽⁴³⁾

תרומתו העיקרית של מאפו על-ידי השימוש במכתבים ניכרת באספקטים המבניים של שתי הקצות. מאפו משתמש באמצעי פשוט זה ב"עיט צבוע". כן עמדנו על השיטה הברורה של ניצול מכתבים לשם פתרון העלילה. בשתי הקצות מצויים יסודות בעלי משמעות מרובה יותר לגבי המבנה.⁽⁴⁴⁾

הגורם הבולט ביותר בטכניקה האפיסטולרית, המבדילה רומנים אלה מספריו של מאפו, צפון בשימוש במכתבים למטרות סאטירה. כאן ניכרת השפעתו של יוסף פרל, ואף המסורת הסאטירית באירופה של הז'אנר האפיסטולרי מתבטאת בהערו תוהארות של אברמוביץ, מינקין, זוביזנסקי וויסברם ובפארודיה לסגנון מתנגדיהם בה משתמשים סמולונסקין, אברמוביץ... וכו'.⁽⁴⁵⁾

לדעתי: אפשר אם כן להודות בתפקיד הכפול שנועד למכתבים ברומנים השונים- הן כגורמים המסובבים את העלילה והן כאמצעים להפצת דעות. כאן משקפים היסודות האפיסטולריים את המטרה הכפולה של רומן הכלאיים בתקופת ההשכלה, שילוב עלילת אהבים והרפתקאות מרתקת עם ביקורת חברתית והפצת דעות. צירוף זה של יסודות שונים לא האריך ימים. עם

היעלם הז'אנר מן הנוף הספרותי העברי, בסוף המאה ה-19, מתחולל שינוי מכריע ביסוד האפיסטולרי ברומן העברי, ומתפתחות צורות חדשות ומערכות-יחסים שונות למבנה הרומן.

המסקנות:

1. השיטה האפיסטולרית כבשה מקום חשוב בספרות העולמית מסוף המאה ה-18. ובספרות העברית החדשה נכתבו כמה יצירות בתחום הזה מאז תקופת ההשכלה.
2. למכתבים ניעדו שלושה תפקידים עיקריים כיסודות מעצבים בעלילה: אמצעי להעברת אינפורמציה, אמצעי דרמטי ואמצעי לנתק את הסיפור.
3. צורת המכתב ניתנת לרגישות, עדינות וניתוח רגשות ומאפשרת הבעת רגשות פחות עצורה מאשר בדיאלוג שנערך פנים אל פנים.
4. אברהם מאפו בהשתמשותו בשיטה האפיסטולרית הצליח יותר משאר הסופרים מבני דורו.
5. "עיט צבוע" נחשב כ"תבת דואר" שבין הדמויות של הרומן הזה.
6. החלפת הרעיונות ב"עיט צבוע", הייתה דרך המכתבים. ואין דף ברומן הזה שפנוי ממכתבים.
7. "בעיט צבוע", מאפו התחיל בצעדיו הראשונים דרך המכתבים, כי תקופתו הייתה קשה בגלל הגבלות הדתיות.
8. הרומן "עיט צבוע" מתאר את החברה היהודית, שהיא חברה שמרנית, והמכתבים הם הדרך היחידה לגילוי מה שקורה במוחן של הדמויות.
9. אנו רואים שהמכתבים היו הפותחים את הרומן, וגם כן לסיים אותו. בדברים אחרים: התחלת הרעיון תהייה על-ידיהמכתבים, והשלמתו תהיה עבור מכתבים אחרים.
10. העלילה ב"עיט צבוע" הייתה תריסר מכתבים, והפתרון של העלילה הזאת יהיה דרך מכתב מסוים.
11. מאפו השתמש במכתבים כדי שיהיו אמצע חשוב לסימולוציה עם הקורא היהודי, וביחוד עם הקורא מבני השכבה הבינונית.
12. נושאי המכתבים ב"עיט צבוע" היו: טיפים, ביקורת, כוונה, ערמומית, מרמה... וכו'.
13. מאפו ב"עיט צבוע" מנסה להדגיש יכולתו בעברית כשפה לאומית של היהודים, עבור המכתבים שברומן הזה, כי השפה היא אחד היסודות להקמת איזו מדינה.
14. המכתבים היו אמצע חשוב להשפיע בקורא היהודי שבגולה, כי הם הדרך שבאמצעה הקורא יכול להבין את המאורעות של הרומן.
15. מאפו השקיף האור על תנועת ההשכלה דרך המכתבים שבין דמויותו של "עיט צבוע".

16. המכתבים משמשים גם לשם תיאור קונבנציונלי של דמויות. כפי שעושה מאפו ב"ע"ט צבוע", נשלח מכתב מאדם אחד לשני ובו תיאור איש או אנשים אחרים.
17. ב"ע"ט צבוע" מדגיש מאפו את משלוח המכתבים על פני תבל כאמצעי להפצת דעות ומעיד על שפע המכתבים שנכתבו על-ידי שני הצדדים במאבק לריפורמה דתית בליטא.
18. במכתבים של "ע"ט צבוע", יש הודאה של מאפו באופי מבחינת הביוגרפיה הפנימית שלו.

שולי המחקר:

1. Freud, Sigmund, Mourning and Melancholia, S.E. Vol. 14. Trans. James Strachey. London: Hogarth Press. 1957, 244.
<http://w.w.w.he.wikipedia.org/wiki2> .
3. מרדכי, רבינון. ספרותנו החדשה, הוצאת רזונקרנץ (וילנה 1913). עמ' 6.
<http://w.w.w.library.Osu.edu/> לקסיקון הספרות העברית
5. בן אור, אהרון. תולדות הספרות העברית החדשה, כרך א, יזרעאל (תל-אביב 1963). עמ' 194.
6. D.PA TERSOM, epustalary elements in the novels of Abraham mapu, London 1964. P.36.
7. ויסברם, ישראל. בין הזמנים: בין הזמן אשר אבד עליו כלח ובין הזמן החדש אשר בו הסופרים יקבנו הזמן הנאור, (ורשה 1887). עמ' 62.
8. שם. עמ' 64.
9. מאפו, אברהם. ע"ט צבוע, אחיספר (ורשה 1928). עמ' 11.
10. פטרסון, דוד. היסודות האפיסטולריים ברומן העברי של תקופת ההשכלה, אחיספר (ברלין 1960). עמ' 59.
11. מאפו, אברהם. שם. עמ' 36.
12. טיקוצקי, גדעון. (ע"ט צבוע) והמכתבים שבתוכו, ספרית פועלים (תל-אביב 2007). עמ' 112.
13. מאפו, אברהם. שם. עמ' 102.
14. פטרסון, דוד. שם. עמ' 136.
15. נתן, יאיר. יצירות תקופת ההשכלה, מסדה (תל-אביב). עמ' 82.
16. מאפו, אברהם. שם. עמ' 110.
17. שביד, נחמן. סופרים משכילים, ראובן מס (ירושלים 1973). עמ' 167.
18. פטרסון, דוד. שם. עמ' 60.
19. מאפו, אברהם. שם. עמ' 128 - 129.
20. נתן, יאיר. שם. עמ' 85.
21. שמיר, חנה. סיפורים בתקופת ההשכלה, הוצאת עידנים (תל-אביב 1979). עמ' 182.
22. מאפו, אברהם. שם. עמ' 50.

23. שם. עמ' 59.
 24. שם. עמ' 66.
 25. פטרסון, דוד. שם. עמ' 61.
 26. ישראל, נתן. היו שם סופרים, עם עובד (תל-אביב 1986). עמ' 83.
 27. מאפו, אברהם. שם. עמ' 67.
 28. ישראל, נתן. שם. עמ' 108.
 29. מאפו, אברהם. שם. עמ' 71-73.
 30. פטרסון, דוד. שם. עמ' 62.
 31. מאפו, אברהם. שם. עמ' 80-81.
 32. אברהם, יחונן. ספורי תקופת ההשכלה הטובים, איחוד (ירושלים 1957). עמ' 182.
 33. מאפו, אברהם. שם. עמ' 153.
 34. אברהם, יחונן. שם. עמ' 198.
 35. מאפו, אברהם. שם. עמ' 86.
 36. רובין, תמר. אמצעי המכתבים ביצירות יפות, עם עובד (תל-אביב 2008). עמ' 82.
 37. פטרסון, דוד. שם. עמ' 62.
 38. מאפו, אברהם. שם. עמ' 118-119.
 39. רובין, תמר. שם. עמ' 98.
 40. מאפו, אברהם. שם. עמ' 169-170.
 41. מאיר, זאב. רומנים לפני תקופת התחייה, ספרית פועלים (תל-אביב 1976). עמ' 78.
 42. מאפו, אברהם. שם. עמ' 44.
 43. מאיר, זאב. שם. עמ' 92.
 44. רובין, תמר. שם. עמ' 114.
 45. פטרסון, דוד. שם. עמ' 64.

המקורות:

1. אברהם, יחונן. ספורי תקופת ההשכלה הטובים, איחוד (ירושלים 1957).
 2. בן אור, אהרון. תולדות הספרות העברית החדשה, כרך א, יזרעאל (תל-אביב 1963).
 3. ויסברם, ישראל. בין הזמנים: בין הזמן אשר אבד עליו כלח ובין הזמן החדש אשר בו הסופרים יקבנו הזמן הנאור, (ורשה 1887).
 4. טיקוצקי, גדעון. (עייט צבוע) והמכתבים שבתוכו, ספרית פועלים (תל-אביב 2007).
 5. ישראל, נתן. היו שם סופרים, עם עובד (תל-אביב 1968).
 6. מאיר, זאב. רומנים לפני תקופת התחייה, ספרית פועלים (תל-אביב 2008).
 7. מאפו, אברהם. עייט צבוע, אחיספר (ורשה 1928).

8. מרדכי, רבינזון. ספרותנו החדשה, הוצאת רוזנקרנץ (וילנה 1913).
9. נתן, יאיר. יצירות תקופת ההשכלה, מסדה (תל-אביב 1982).
10. פטרסון, דוד. היסודות האפיסטולריים ברומן העברי של תקופת ההשכלה, אחיספר (ברלין 1960).
11. רובין, תמר. אמצעי המכתבים ביצירות יפות, עם עובד (תל-אביב 2008).
12. שביד, נחמן. סופרים משכילים, ראובן מס (ירושלים 1973).
13. שמיר, הנה. סיפורים בתקופת ההשכלה, הוצאת עידנים (תל-אביב 1979).
14. D.PA TERSOM, epustalary elements in the novels of Abraham mapu, London 1964.
15. Freud, Sigmund, Mourning and Melancholia, S.E. Vol. 14. Trans. James Strachey. London: Hogarth Press. 1957.
16. <http://w.w.w.He.wikipedia.org/wiki>
17. <http://w.w.w.library.Osu.edu>.

Epistolary style in Abraham Mapu's outcomes: Hypocrite novel

Assistant professor: Jasim Rashid Hulu

Abstract

The current research addresses the epistolary style in Hebrew literature in the Enlightenment Era. The researcher addressed this style of writing in Abraham's novel (the hypocrite) that has become as mailbox of all the novel's characters. The novelist utilized these letters to present the secrets and thoughts of the characters as well as their feelings.

Generally, this novel was composed entirely of letters that aimed at preparing the readers, who were living outside Israel, to comprehend the implicit meaning of the novel.

The writer in his novel depicted the Jewish people in a particular time who characterized as a conservative community. He found out that letters

werean appropriate means to uncover the thoughts of characters. Those letters revolved around (criticism, piece of advice, guidance, cheating, and conspiracy).

Abraham Mapu put forward in-depth information through this type of writing. It was clearly observed that the main plot of the novel concentrated on letters which were taken as an approach to write this novel.

الأسلوب الرسائلي في نتاجات إبراهيم مابو

رواية (المنافق) أنموذجاً

الباحث: أ.م.د. جاسم رشيد حلو

جامعة بغداد / كلية اللغات / قسم اللغة العبرية

الخلاصة

لقد تحدثنا في هذا البحث عن الأسلوب الرسائلي في الأدب العبري خصوصاً في حقبة التنوير.. وتناولنا الأسلوب هذا عند إبراهيم مابو في روايته (المنافق)، إذ أصبحت هذه الرواية صندوق بريد للشخصيات الموجودة سواء كانت شخصيات رئيسة أم شخصيات ثانوية... لقد وظف الكاتب تلك الرسائل لنقل الأفكار والأسرار، ووظفه للتعبير عن المشاعر والأحاسيس أيضاً.

في رواية (المنافق)، لا تكاد أن تكون هناك صفحة خالية من الرسائل، والغرض من ذلك هو تهيئة القارئ لتلقي الأفكار الموجودة في متن الرواية لأن تلك الرسائل كانت تحاكي أغلب طبقات المجتمع اليهودي في المهجر.

لقد صور مابو في روايته هذا المجتمع اليهودي في حقبة معينة لكونه مجتمعاً محافظاً؛ لذلك كانت تلك الرسائل الطريقة الوحيدة للإفصاح عن ما يدور في خلد الشخصيات، تلك الرسائل كانت تحمل في طياتها (النقد والنصائح والتوجيه والخداع والمؤامرات... الخ).

لقد أسهب مابو في الكلام من خلال الرسائل، وكانت حبكة الرواية عبارة عن رسائل، إذ عالج الكاتب تلك الحبكة واختتمها بهذه الطريقة. إن الذي يتمعن بتلك الرواية يلاحظ أن الرسائل تفتح الرواية وهي التي تنتهيها، إذ جعل مابو تلك الرسائل محورا لذلك النتائج.

الكلمات المفتاحية: الأسلوب الرسائلي، إبراهيم مابو، رواية المنافق، حقبة التنوير.

نبذة عن الناشر: د. جاسم رشيد حلو, أستاذ مساعد في كلية اللغات- جامعة بغداد- قسم اللغة العبرية, حاصل على شهادة الدكتوراه من جامعة بغداد ولديه الكثير من البحوث في الأدب العبري الحديث ونشاطات كثيرة بهذا المجال.

ג'אסם רשיד חלו:

פרופסור עוזר בפקולטת השפות- אוניברסיטת בגדאד- מחלקת השפה העברית. זוכה תואר שלישי מאוניברסיטת בגדאד. יש לו הרבה מחקרים בספרות העברית החדשה ופעילויות רבות בתחום הזה.

Email: Yasserjasem13@yahoo.com